

України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу / відповідальний за випуск В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Південний Регіональний центр НАПрН України. 2014. Т. 1. Одеса : Фенікс. С. 562–564.

2. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: Людино-центристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

3. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000. Відомості Верховної Ради України. № 19. Ст. 143.

4. Сашук Г. М. Безпекові виміри телепростору : монографія. Київ: Грамота, 2007. 136 с.

5. Петрик В. М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів. Форми і методи забезпечення інформаційної безпеки держави: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 13 березня 2008 р.). Київ : Видавець Захаренко В. О., 2008. С. 160–164.

6. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти : монографія. Харків: Майдан, 2011. 244 с.

7. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: монографія. Харків : НікаНова, 2015. 472 с.

Шармар Ольга Михайлівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Термін «злочини проти людяності», англійською мовою «crimes against humanity» почав вживатися в юридичних документах з моменту підписання спільної декларації Великобританії, Франції та Росії 24.05.1915 р. як наслідок вбивства (винищення) вірмен в Османській імперії. У подальшому зустрічаємо зазначне поняття в положеннях Статутів Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Ці злочини були віднесені до юрисдикції Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (ст. 5), Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (ст. 3), Спеціального суду по Сьєра-Леоне

(ст. 2), Надзвичайних палат у судах Камбоджі, Спеціальних колегій по Східному Тимору [1;2].

Злочини проти людяності (англ. crimes against humanity) – широкомасштабний або систематичний збройний напад на будь-яких цивільних осіб із метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або в цілях сприяння такій політиці [3]. Аналізуючи поняття цих злочинів А.В. Андрушко стверджує, що їхніми сутнісними ознаками є: 1) спрямованість проти будь-якого цивільного населення; 2) широкомасштабний або систематичний характер нападу; 3) відсутність необхідного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту [4, с. 15].

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) широкомасштабність визначає за географічним критерієм та критерієм кількості жертв. Допустимі різні варіації поєднання цих критеріїв: значне географічне охоплення та значна кількість жертв, також можливе незначне географічне охоплення і відносно незначна кількість жертв, незначне географічне охоплення і значна кількість жертв. Систематичність проявляється в організованому характері актів насильства; вона досить тісно пов'язана з існуванням політики, спрямованої на вчинення злочинів проти людяності [5, с. 433].

У ч. 1 ст. 7 Римського статуту МКС вказано, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з передбачених у зазначеній статті діянь, за умови, що вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо. Йдеться про такі діяння, як: а) вбивство; б) винищення; с) поневолення; d) депортація або насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; f) катування; g) зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; h) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; i) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські діяння

аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [6].

В умовах акту агресії російської федерації поширеним є явище вчинення російськими військовослужбовцями проти українців, злочинів, передбачених ч. 1 ст. 7 Римського статуту МКС. Загроза знищення мирного населення, необхідність притягнення винних до відповідальності вимагає врегулювання цього питання в національному законодавстві. У зв'язку з цим 22.10.2024 р. Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», прийнятий 09.10.2024 р. і набрав чинності 24.10.2024 р. Закон має на меті привести у відповідність положення національного кримінального законодавства до норм Римського статуту МКС. Цим Законом було доповнено XX розділ КК ст. 442⁻¹ КК «Злочини проти людяності».

Відповідно до ч. 1 ст. 442⁻¹ КК передбачено відповідальність за умисне діяння, яке вчинено в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення: 1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі; 2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави; 3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; 4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 5) оборнення в рабство або торгівлі людьми; 6) насильницького зникнення; 7) незаконного позбавлення волі; 8) катування; 9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань,

середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

Частина 1 ст. 442⁻¹ КК містить перелік складів кримінальних правопорушень, які вже закріплені в інших розділах Особливої частини КК України і щоб з'ясувати їх елементи необхідно керуватися, зокрема і нормами цієї частини кодексу. Положення ст. 442⁻¹ КК не містить відсильного характеру, а це може призвести до конкуренції кримінально-правових норм. Недоліком законодавчих положень є і те, що ні в частині кваліфікуючих ознак, ні в примітці до статті не передбачено повторність кримінальних правопорушень. Такий вид повторності відсутній і в змісті статей: 122, 121, 127, 149, 146, 146-1, 150, 152, 153, 161, 303 КК та ін. [7].

Згідно з ч. 2 ст. 442⁻¹ КК встановлюється відповідальність за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб: 1) апартеїду; 2) винищення; 3) вбивства.

Під винищенням законодавець розуміє позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу до води, продуктів харчування або лікарських засобів. Водночас у ч. 1 ст. 115 КК законодавець раніше закріпив формулювання (вбивство – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині), яке за змістом закріплює діяння, спрямоване на позбавлення життя людини. Наявність схожих за змістом формулювань створюватиме конкуренцію кримінально-правових норм.

Використання терміну «винищення» також ускладнює розмежування складів злочинів проти людяності із змістом поняття геноциду (ст. 442 КК) [7, с. 420], який в свою чергу передбачає діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу.

Аналізуючи поняття винищення необхідно зауважити, що позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення може охоплювати і інші кримінальні правопорушення,

наприклад, кримінальні правопорушення проти власності, зокрема викрадення чужого майна (наприклад, позбавлення засобів для існування, їжі, тощо), умисне протиправне знищення чужого майна, тощо. Водночас виникає питання чи потрібно такі дії суб'єкта додатково кваліфікувати за статтями передбачені розділом IV «Кримінальні правопорушення проти власності» чи вони будуть охоплюватися поняттям винищення?

Отже, для забезпечення повноти імплементації положень міжнародного гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини шляхом внесення змін в КК України, законодавець має максимально дотриматися принципу гармонізації норм міжнародного права з нормами національного законодавства і досягти максимальної формальної визначеності.

Список використаних джерел

1. Нюрнбергский процесс: сборник материалов: в 8-ми т. Москва, 1999. Т. 8. 609 с.

2. International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <http://www.unict.org/> International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <http://www.icty.org/>.

3. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / за ред. проф. Н.А. Зелінської. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.

4. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>.

5. Андрушко А.В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–18 .

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Шармар О.М. Проблемні питання злочинів проти людяності. Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / [редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), Л. М. Демидова (заст. голов. ред.), А. П. Гетьман та ін.]. Харків : Право, 2020. С. 417–420.